

הלכות יסודי התורה פרק ה

סיכום ההדרכות ההלכתיות למצוות קידוש השם

כל בית ישראל! מצווין על קידוש השם הגדול הזה, שנאמר (ויקרא כב, לב): "וְיִקְדְּשֵׁתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", ומוזהרין שלא לחללו, שנאמר (שם): "וְלֹא תַחַלְלוּ אֶת שֵׁם קְדֹשִׁי". כיצד?² כשיעמוד גוי ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או יהרגנו - יעבור ואל יהרג, שנאמר במצוות (שם יח, ה): "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאָדָם - וְחִי בְּהֶם", וחי בהם ולא שימות בהם. ואם מת ולא עבר - הרי זה מתחייב בנפשו³. במה דברים אמורים? בשאר מצוות, חוץ מעבודה זרה⁴ וגילוי עריות ושפיכת דמים.

הערות - ללמד ענוים דרכו

- 1 ביד פשוטה הקשה: מה ההווה אמינא? ותיריך שהיה ניתן לחשוב שכיוון שמצווה זו נובעת מאהבת ה' ויראתו, ואין מגיעים לכך אלא מטויל בפרדס וכו', כמבואר בארבעת הפרקים שלפני כן, אפשר היה לחשוב שאין חייבים בזה אלא גדולי ישראל. וקמ"ל שהכל חייבים בה. ולפיו בא הרמב"ם לומר שהיא ככל שאר מצוות התורה. ולענ"ד ההסבר אחר, כמבואר בפרק א' בהל' עבודה זרה שתכלית הקמת האומה היא לקדש את השם, וזו המצווה שבעבודה הוקמה האומה, ועל כן פתח הרמב"ם: "כל בית ישראל מצווים וכו'", לומר שמצווה זו מגדירה את התכלית שבעבודה הוקם הקולקטיב הישראלי.
- 2 יש להעיר על הרמב"ם שהביא את כל החילוקים שכתב באיגרת השמד חוץ מהחילוק שבין מעשה לדיבור, שלא הדגיש כאן שבדיבור אין חובה של "יהרג ואל יעבור". וצ"ע אם הרמב"ם חזר בו מעניין זה. ואפשר שכיוון שלא הובא חילוק זה בתלמוד - לא הביא אותו כאן.
- 3 יש ראשונים החולקים על הרמב"ם ומתירים למסור עצמו אפילו ביעבור ואל יהרג כדי לקדש את השם (תוס', ר"ן ורא"ש). אלא שיש אחרונים (בעקבות סתירה בין תוס' בע"ז כז, ב לתוס' בסנהדרין עד, ב) שסוברים שאין אומרים כן אם הגוי מכוון להנאת עצמו (ב"ח: אפילו בפרהסיה. פרישה: בפרהסיה מותר), וכן נראה בסברה שהרי במקרה זה אין כלל קידוש השם ועל מה יהרג? ויש שיטת ביניים בין הרמב"ם לבין התוס' והר"ן והרא"ש, והיא דעת הנמוקי יוסף שאוסר בכל המקרים למעט באדם שהוא "גדול וחסיד וירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצווה קלה כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם לאוהבו בכל לבם". השו"ע יו"ד סי' קנז פסק כתוס' ור"ן (וכהערת האחרונים הנ"ל). הרמ"א הביא את הנמו"י. הב"ח פסק כרמב"ם. הש"ך (סי' א) בשם תרוה"ד הכריע בין הדעות: "ונראה שלפי העניין, ושרואין אנו כוונתו - מורין לר'".
- 4 אם חייבו אותו לעבור על אחת מהמצוות הרגילות אבל כמעשה המוכיח שכופר במשה ובתורתו או באחד מעיקרי האמונה - זה בכלל יהרג ואל יעבור של עבודה זרה. כן כתב בפתחי תשובה יו"ד קנז, בשם הרדב"ז: "דה"ה אם אונסין לעבור על אחת מכל מצוות התורה באומרם שאין תורת משה אמת או שאנחנו החלפנו אותה כאשר הם אומרים ושלא ציווה הקב"ה על ככה, חייב למסור נפשו עליה אפילו (עושה הגוי) להנאת עצמו, ובצינעה ושלא בשעת הגזרה".

אבל שלוש עבירות אלו, אם יאמר לו: "עבור על אחת מהן או תיהרג" - יהרג⁵ ואל יעבור⁶.

במה דברים אמורים? בזמן שהגוי מתכוון להנאת עצמו, כגון שאנסו לבנות לו ביתו בשבת או לבשל לו תבשילו, או אנס אשה לבועלה וכיוצא בזה, אבל אם נתכוון להעבירו על המצוות בלבד: אם היה בינו לבין עצמו ואין שם עשרה מישראל - יעבור ואל יהרג, ואם אנסו להעבירו בעשרה מישראל - יהרג ואל יעבור. ואפילו לא נתכוון להעבירו אלא על מצוה משאר מצוות בלבד.

וכל הדברים האלו שלא בשעת הגזרה, אבל בשעת הגזרה והוא שיעמוד מלך רשע כנבוכדנצר וחבריו ויגזור גזרה על ישראל⁷ לבטל דתם או מצווה מן המצוות - יהרג ואל יעבור אפילו על אחת משאר מצוות, בין נאנס בתוך עשרה בין נאנס בינו לבין גויים⁸.

כל מי שנאמר בו "יעבור ואל יהרג" ונהרג ולא עבר - הרי זה מתחייב בנפשו. וכל מי שנאמר בו "יהרג ואל יעבור" ונהרג ולא עבר - הרי זה קידש את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידש את השם ברבים, כדניאל חנניה מישאל ועזריה ורבי עקיבא וחבריו, ואלו הן הרוגי מלכות שאין מעלה על מעלתן, ועליהן נאמר (תהלים מד, כג): "כִּי עָלֶיךָ הֲרַגְנוּ כָּל הַיּוֹם נַחֲשָׁבְנוּ כְּצֶאֱן טִבְחָה", ועליהם נאמר (שם נ, ה): "אֶסְפוּ לִי חֲסִידֵי כְרִיתִי עָלַי זָבַח". וכל מי שנאמר בו "יהרג ואל יעבור" ועבר ולא נהרג - הרי זה מחלל את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים וביטל מצוות עשה שהיא קידוש השם ועבר על מצוות לא תעשה שהיא חילול השם. ואעפ"כ

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 5 בפשט הכוונה שיהרג על ידי הגוי. ובאורחות חיים הביא מחלוקת אם מותר לו להרוג עצמו כדי שלא לעבור, עיין בב"י ובב"ח ובש"ך ליו"ד סי' קנז.
- 6 דעת הר"ן ונמו"י שבמקרה שהגויים יכולים לכופ אותו בניגוד לרצונו לעבור את העבירה, ונמצא שגם יעבור וגם ימות - אינו חייב להיהרג אלא יעבור. והובא להלכה ברמ"א קנז, א (ועיין ש"ך שם ס"ק ט).
- 7 במקרה של נבוכדנצר היתה גזרה על כל העולם (כ"כ בספר המצוות מ"ע ט). וכן נראה ממה שלמד הרמב"ם שרבא ענה על שאלת אסתר - "הנאת עצמן שאני" שזה קאי גם על גזרת שמד, והרי גזרת אסתר היתה על כל העולם. אולם דעת הנמו"י שאין נחשב שמד אלא בגזרה על ישראל, והובא להלכה ברמ"א יו"ד סי' קנז, א. ונראה טעמו שאם הגזרה כללית, אפשר שאין מטרת הגזרה להיאבק בדת ישראל, אלא מטעם אחר כגון כדי לשלוט על אחרים, וכבר נאמר שאם הגוי עושה להנאת עצמו - אינו נהרג.
- 8 והטעם פירש רש"י: "שלא ירגילו העכו"ם (לעבור בצנעה) להמריך את הלבבות לכך (ואז כבר יעברו אף בפרהסייה)". ומשמע מלשון הרמב"ם שב"שעת השמד" אין חילוק בין צנעה לפרהסייה, אבל כשעושה הגוי להנאת עצמו - לעולם יעבור ואל יהרג אפילו זה גזרת השמד. וכן מוכח באיגרת השמד. וכן כתבו הב"י והט"ז ביו"ד קנז בשם הר"ן ביומא והנמו"י בסנהדרין. וכל זה שלא כדיוקן של הב"ח (קנז, ג), שבשעת השמד יהרג אפילו הגוי מכוון להנאת עצמו. אך כן כתב בספר החינוך.

מסלול 1: יום ג, כב סיון	מסלול 3: יום ה, כא סיון
מסלול 2: יום ד, כב סיון	מסלול 4: יום א, כב סיון

מפני שעבר באונס - אין מלקין אותו ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו בית דין, אפילו הרג באונס, שאין מלקין וממיתין אלא לעובר ברצונו ובעדים והתראה, שנאמר בנותן מזרעו למולך (ויקרא כג): "וְאֵנִי אֶתֶן אֶת פְּנֵי בְאִישׁ הַהוּא" מפי השמועה למדו "ההוא - לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה"⁹. ומה אם עבודת כוכבים שהיא חמורה מן הכל, העובד אותה באונס אינו חייב כרת, ואין צריך לומר מיתת בית דין, קל וחומר לשאר מצוות האמורות בתורה. ובעריות הוא אומר (דברים כב,כו): "וְלֹנְעַר לֹא תַעֲשֶׂה דָבָר"¹⁰.

נשים¹² שאמרו להם עובדי כוכבים: "תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן" - יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים: "תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם", יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. ואם יחדוהו להם ואמרו: "תנו לנו פלוני או נהרוג את כולכם", אם היה מחויב מיתה כשבע בן בכרי (עיין ש"ב פרק כ) - יתנו אותו להם, ואין מורין להם כן לכתחילה, ואם אינו חייב מיתה - יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.

כעניין שאמרו באונסין כך אמרו בחולאים. כיצד? מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה - עושין, ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה, חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים, שאפילו במקום סכנה אין מתרפאין בהן. ואם עבר ונתרפא - עונשין אותו¹³ בית דין עונש

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 9 היינו שפטור מעונש אבל יהיה חייב קרבן בשוגג - עיין בהל' עבודה זרה ג,א; שם ה.
- 10 יש להעיר שכן הדין רק לגבי הנבעלת, אבל אם אנסוהו לבעול ועבר - נענש, כי אין קישוי אלא לדעת, כמבואר בהל' איסורי ביאה א,ט.
- 11 בכתבי היד המהימנים הלכה זו מסתיימת כאן (ראה רמב"ם מדויק מהדורת הגר"י שילת). בדפוסים נוספה כאן פסקה: "אבל אם יכול למלט נפשו ולברוח מתחת יד המלך הרשע ואינו עושה הנה הוא ככלב שבע על קיאו, והוא נקרא עובד עבודת כוכבים במזיד והוא נטרד מן העולם הבא ויורד למדרגה התחתונה של גיהנם". העיר על כך מו"ר הגר"י שילת: "בכתבי היד המוסמכים אינו. עיין באיגרת השמד שרבנו כתב על עניין זה שהוא 'קרוב למזיד'. ועוד: בכל פרקי השכר והעונש במשנה תורה אין נזכר שם 'גיהנם', וק"ו 'מדרגה התחתונה של גיהנם'... וקרוב לוודאי שזוהי הערת שוליים של מאן-דהוא סמוך לזמנו של רבנו". ועיין באיגרת שהרמב"ם כתב על מקרה זה שהוא "קרוב למזיד" ולא כמו שכתוב בתוספת שהוא נקרא עובד עבודה זרה במזיד.
- 12 דין זה מלמד שאין לאדם להציל עצמו בנפש חברו אף אם מבחינה כמותית מדובר בהצלה של ציבור. ויש אומרים שהטעם אינו מפני שאין דוחין נפש מפני נפש אלא מפני שכך הגויים יבקשו כל הזמן עוד ועוד עד שבסוף יהרגו או יטמאו כולם. וגם מפני שזה גורם מחלוקת ומחליש את ישראל. וכך נהגו הנאצים ימ"ש. וכמה צדקו דברי חכמים.
- 13 היינו הראוי לו מן הדין כפי החטא שעשה (ודלא כהבנת הפר"ח שהכוונה שעונשים אותו עונש קל, וה"ה בהל' ד, וגם מאיגרת השמד מוכח לא כן). ואין זה אונס שפטור עליו כמבואר בהל' ד, כי כאן הוא אנוס באונס פנימי, וככל רוצח שהרג כי יצרו אנסו משום שכעס עליו וכיו"ב. ולא אמרו שאין

הראוי לו.

ומנין שאפילו במקום שכנת נפשות אין עוברין על אחת משלוש עבירות אלו? שנאמר (דברים ו,ה): "וְאֶהְבֶּתְ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" – אפילו הוא נוטל את נפשך. והריגת נפש מישראל לרפאות נפש אחרת או להציל אדם מיד אנס, דבר שהדעת נוטה לו הוא שאין מאבדין נפש מפני נפש. ועריות – הוקשו לנפשות, שנאמר (שם כב,כו): "כִּי פֹאֶשֶׁר יִקּוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ בֶּן הַדָּבָר הַזֶּה".

במה דברים אמורים שאין מתרפאין בשאר איסורים אלא במקום סכנה? בזמן שהן דרך הנאתן, כגון שמאכילין את החולה שקצים ורמשים או חמץ בפסח או שמאכילין אותו ביוה"כ, אבל שלא דרך הנאתן, כגון שעושין לו רטייה או מלוגמא מחמץ או מערלה, או שמשקין אותו דברים שיש בהן מר מעורב עם איסורי מאכל שהרי אין בהן הנאה לחיך – הרי זה מותר ואפילו שלא במקום סכנה, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שהן אסורים אפילו שלא דרך הנאתן. לפיכך אין מתרפאין מהן אפילו שלא דרך הנאתן, אלא במקום סכנה.

מי שנתן עיניו באשה וחלה ונטה למות ואמר הרופאים: "אין לו רפואה עד שתבעל לו" – ימות ואל תבעל לו, אפילו היתה פנויה¹⁴, ואפילו לדבר עמה מאחורי הגדר אין מורין לו בכך וימות ולא יורו לדבר עמה מאחורי הגדר, שלא יהו בנות ישראל הפקר ויבואו בדברים אלו לפרוץ בעריות.

כל העובר מדעתו בלא אונס על אחת מכל מצוות האמורות בתורה, בשאט בנפש להכעיס – הרי זה מחלל את השם. ולפיכך נאמר בשבועת שקר (ויקרא יט,יב): "וְחָלַלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה'". ואם עבר בעשרה מישראל – הרי זה חילל את השם ברבים. וכן כל הפורש מעבירה או עשה מצווה לא מפני דבר בעולם לא פחד ולא יראה ולא לבקש כבוד אלא מפני הבורא ברוך הוא, כמניעת יוסף הצדיק עצמו מאשת רבו – הרי זה מקדש את השם.

ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות, דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם, ואף על פי שאינן עבירות – הרי זה חילל את השם. כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר, והוא שיש לו, ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן; או שירבה בשחוק או באכילה ושתיה אצל

הערות – ילמד עניים דרכו

עונש אלא באונס חיצוני לאדם – "כי כאשר יקום". עוד חילקו בין אונס על העברה עצמה לבין אונס על דבר אחר והעברה באה כפתרון למצב. ועוד חילקו שכאן האונס בא לו משמים והוא חייב בקיום מצוות "בכל נפשך", מה שאין כן כשהאונס בא על ידי אדם. ויש שאמרו שחולי אינו אונס גמור כי אפשר שיחיה.

14 אמנם אין כאן איסור עריות, אך יש בזה אביוזיהו דעריות. וגם משום תקנה שלא יהיה בנות ישראל כהפקר וכו'.

מסלול 1: יום ג, כב סיון
מסלול 2: יום ד, כב סיון
מסלול 3: יום ה, כא סיון
מסלול 4: יום א, כב סיון

עמי הארץ וביניהן; או שדיבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס, וכיוצא בדברים האלו - הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין.

וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דיבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להן ואפילו למקילין לו, ונושא ונותן באמונה, ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן, ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפנים משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם, עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאוים למעשיו - הרי זה קידש את השם, ועליו הכתוב אומר (ישעיהו מט, ג): "וַיֵּאמֶר לִי: עֲבָדֵי אֱתָהּ, יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְפָּאֲר".

שאלות מנחות:

- ✦ האם מותר להיהרג ולא לעבור גם כשאמרו "יעבור ואל יהרג"? מה הצדדים לכאן ולכאן?
- ✦ מדוע אדם שנאנס על ידי גויים ועבר ולא נהרג - אינו נענש, ואילו אדם שנאנס לחוליו ועבר כדי להתרפא - נענש?